

Sivistys puolustaa ihmisyyttä kriiseissä ja murroksissa

Aikaamme sävyttävät monimutkaiset kriisit sekä syvenevä teknologinen, taloudellinen ja sosiaalinen murros. Millaista ymmärrystä ja millaisia ratkaisuja aikuiskasvatus voi tarjota polttaviin haasteisiin?

Aikuiskasvatuksen tutkimuspäivien järjestelyryhmään kuuluvat

Sami Paavola ja **Liubov Vetoshkina** vastaavat.

Monikriisiajassa sosiaaliset ja ekologiset kriisit, kuten ilmastonmuutos, sodat ja demokratian ongelmat, lomittuvat keskenään ja ruokkivat toisiaan. Miten kriisit haastavat ihmisten ja yhteisöjen oppimista ja asiantuntemusta?

Sami Paavola (SP): Ainakin ihmisten ja yhteisöjen tulee oppia ymmärtämään ja tekemään asioita monitasoisesti. Yhtäältä globaalit kriisit vaikuttavat suoraan elämäämme, toisaalta meidän tulee pyrkiä vaikuttamaan ja reagoimaan niihin kansallisesti ja omissa lähiyhteisöissämme. Joudumme olemaan tietoisempia muutoksista erilaisissa verkostoissa ja päivittämään toimintaamme sen mukaan.

Liubov Vetoshkina (LV): Kriisit sekä rajoittavat että antavat mahdollisuuksia, kuten koronan aiheuttama digiloikka osoittaa. Pakotettu etä- ja hybridityöskentely loi monille uusia edellytyksiä edistää omaa hyvinvointia sekä työ- ja yksityiselämän tasa-painoa. Toisilla se taas rajoitti hyvinvointia ja tuotavuutta.

Vielä julkaisemattomassa, yliopistoa koskevassa tutkimuksessamme koronadigiloikasta tuli esiin, että kaikki akateemiset työntekijät, opetus-, tutkimus- ja hallintohenkilökunta mukaan lukien, joutuivat kehittämään ja oppimaan uusia työkäytänteitä. Näin oli riippumatta siitä, oliko etätö heille uusi ilmiö tai kuinka mielekästä se oli. Kriisi pakotti käytäntöjen muutoksiin niin henkilökohtaisella kuin organisaatiotasolla, ja prosessi jatkuu. Kun kriisejä on jatkuvasti päällä, reflektointiin ei jää aikaa.

SP: Kriisejä on esillä niin paljon ja niin uhkaavina, että ne luovat paitsi pelkoa myös tunteen, että pitää vain yrittää selviytyä. Kriisit haastavat yhteisöllistä oppimista siinäkin, että ainakaan julkisessa keskustelussa ei enää uskota toisten ja varsinkaan erilaisten näkökulmien kuulemisen tarpeellisuuteen ja yhdessä tekemiseen, vaikka juuri niitä tarvitaan.

Kriisit, kuten sodat tai ekologisten kriisien uhka, luovat vaatimuksia yksinkertaisista ratkaisuista, vaikka tilanne vaatisi erilaisten näkökulmien kuuntelemista ja huomioon ottamista.

Minkälaista asiantuntijuutta ja osaamista tulevaisuudessa tarvitaan, jotta voimme edistää kestävien ja oikeudenmukaisten yhteiskuntien rakentamista?

LV: Tätä on hyvin vaikea ennakoida. Voi kuulostaa kliseeltä, mutta elämme nopeasti muuttuvassa maailmassa: teknologiat kehittyvät, geopoliittinen ja ekologinen tilanne muuttuu, emmekä tiedä, millaisessa maailmassa elämme tulevaisuudessa.

Kehittävän työntutkimuksen uranuurtajan Yrjö Engeströmin ehdottama transformatiivisen asiantuntijuuden idea on tässä hyvin tärkeä. Se perustuu työyhteisöjen kykyyn ylittää rajoja, neuvotella ja improvisoida uudenlaisia yhteistyön muotoja kohdattaen jatkuvasti muuttuvia haasteita ja kehittäessään toimintaansa. Keskeistä on kollektiivinen ulottuvuus mutta myös ajatus siitä, että työn ja oppimisen kohdetta luodaan, eikä se ole valmiiksi annettu.

SP: Toimijuutta tutkinut kasvatustieteilijä Anne Edwards on lanseerannut relationaalisen asiantuntijuuden käsitteen. Karkeasti tulkiten sen mukaan omaa asiantuntijuuttaan pitää oppia suhteuttamaan muiden asiantuntijuuteen ja toimijuuteen. Se ainakin korostuu nykyaikana.

Eettiset kysymykset korostuvat lisäksi lähes kaikilla elämänalueilla osana toimintaa ja sen muutoksia. Esimerkistä käy alustatalous: Alustat tuovat tehokkuutta ja ovat niitä hyödyntäville asiakkaille usein käteviä. Samalla ne aiheuttavat monia eettisiä ongelmia ja kysymyksiä esimerkiksi työntekijöiden työehdoista ja -oloista.

LV: Tietoa on saatavilla paljon ja nopeasti, joten syntyy odotus, että ihmiset ovat perehtyneitä kaikenlaisiin, myös eettisiin, kysymyksiin.

Teknologia on läpi historian vähentänyt sellaista perustyötä, joka ei edellytä erityistä osaamista. Tekoälyn ennustetaan tulevaisuudessa korvaavan myös monet vaativat asiantuntijatyöt. Mitä ennuste ja muut työelämän murrokset tarkoittavat oppimisen ja osaamisen kannalta?

**”VAIKKA SAATTAAN
NÄYTTÄÄ SILTÄ, ETTÄ
MAAILMAMME MURENEE,
OPISKELIJAT SAAVAT
MINUT USKOMAAN,
ETTÄ MEILLÄ ON
MAHDOLLISUUS VALOISAAN
TULEVAISUUTEEN.”**

LIUBOV VETOSHKINA

FT, yliopistonlehtori, yleinen ja aikuiskasvatustiede, Helsingin yliopisto

SP: Algoritmit ohjailevat meitä jo nyt monessa asiassa. Samalla ihmisten pitäisi huomioida niitä asioita, joissa olemme hyviä. Amerikkalainen pragmatistifilosofi David Hildebrand korosti taannoisella Helsingin-vierailullaan, että meidän tulee kiinnittää huomiota tutkimuksellisuuteen ja reflektiivisyyteen, koska tekoäly uhkaa ihmisen toiminnan autonomiaa ja empaattisuutta antaessaan välineitä ohjailulle sekä asioiden kärjistykselle ja kärjistämislle.

”KRIITTISIÄ
NÄKÖKULMIA
KANNATTA A ARVOSTAA,
VAIKKA EI PITÄISI
NIIDEN SISÄLLÖSTÄ.
VALLALLA KUULUU AINA
OLLA VASTAVOIMA.”

SAMI PAAVOLA

FT, professori, yleinen ja aikuiskasvatustiede,
Helsingin yliopisto

Tarvitsemme siis ”tekoälyn ja algoritmien lukutaitoa”, jotta muistamme korostaa niitä asioita, jotka ovat – edelleen – ihmisille vahvoja. Esimerkeistä käyvät asioiden harkinta monelta kannalta sekä eettisten kysymysten pohdinta oma ja muiden hyvinvointi huomioiden.

LV: Teknologiat voivat olla joko työvoimaa korvaavia tai sitä mahdollistavia, tekoälyn ja työn tutkijan Carl Freyn termein *labour-replacing* tai *labour-enabling*, ja niiden vaikutus näkyy vasta pitkällä aikavälillä.

Teknologiat voivat siten syrjäyttää työntekijät, kuten kutomakone ensimmäisen teollisen vallankumouksen aikana, tai lisätä tuottavuutta ja avata uusia työpaikkoja, kuten tehtaiden sähköistäminen toisen teollisen vallankumouksen aikana.

Tekoäly kehittyi varsin nopeasti ja näyttää korvaavan tulevaisuudessa monet työt. Nykyiset ChatGPT-ohjelman kaltaiset ratkaisut ovat kielimalleja, jotka tuottavat vain älykkään oloista tekstiä, mutta silti me ihmiset ulkoistamme niille omaa ajatteluamme. Kriittisyttä vaaditaan siis yhä enemmän. Täytyy ymmärtää, millaisesta teknologiasta on kyse, mihin se pystyy ja mihin ei. Muuten nykyteknologiat uhkaavat ihmisyyttä.

SP: Mitä tarkoitat, että ne uhkaavat nimenomaan ihmisyyttä? Mitä se sinusta tarkoittaa?

LV: Mikä tekee meistä ihmisiä, on äärimmäisen vaikea kysymys. Tässä tapauksessa tarkoitan älykkyyttä, järkeä, luovuutta ja empaattisuutta.

Miten teknologia voitaisiin valjastaa kestäväen yhteiskunnan kehittäjäksi? Mitä mahdollisuuksia näette tässä?

SP: On oireellista puhua valjastamisesta. Olemme jo pitkään ajatelleet, että luonto valjastetaan ihmisten käyttöön, ja tämä ajattelutapa heijastelee samankaltaista odotusta suoraviivaisesta ratkaisusta. Ehkä tätä ajattelutapaa pitää radikaalisti muuttaa ja lähteä muusta kuin vain ihmisten perspektiivistä.

Monesta tutkijasta ajatus kestävästä kehityksestä on harhaa, ellei luonnonvarojen kulutusta radikaalisti vähennetä. Uskon, että tämä on oikeampi näkökulma kuin odotus siitä, että ratkaisemme ongelmat teknologian avulla. Vaikka uskon kyllä itsekin, että teknologian avulla tehdään myös monia hyviä asioita kestäväen kehityksen kannalta.

LV: Ajatus on aika utopistinen. Keskustelu esimerkiksi teknofeodalismista (*technofeudalism*) kertoo pikemminkin siitä, että teknologia ilman säätelyä luo eriarvoisuutta ja kerryttää vaurautta yhä harvemmillle. Toisaalta on myös paikallisia, ruohonjuuritaso ratkaisuja. Esimerkiksi Työterveyslaitoksen ja Laurea-

ammattikorkeakoulun kanssa toteuttamassamme ”Työtä, tekijöitä ja osaamista ikääntyneiden palveluihin” (TEOS) -hankkeessa kehitämme digitaalisiin alustoihin pohjautuvia käytäntöjä ja toimintamalleja työvoimapulasta kärsiviin ikääntyneiden palveluihin. Tavoite on kehittää oikeudenmukaisuutta edistävää alustojen käyttöä.

Vuosi 2024 on Sivistyksen teemavuosi. Suomalaisen sivistys- ja kansanvalistustyön tausta on 1800-luvun lopun nopeassa yhteiskunnallisessa muutoksessa, jolloin sivistys oli paitsi itseisarvo myös väline sosiaaliseen ja taloudelliseen kehitykseen. Mihin sivistystä ja sen tutkimusta tarvitaan tulevaisuuden yhteiskunnassa?

LV: Sivistystä ja sen tutkimusta tarvitaan nimenomaan aikamme viheliäisten ongelmien ratkaisemiseksi ja monikriisiajan haasteiden ylittämiseksi. Sivistystä ja elinikäistä oppimista tarvitaan, jotta voimme varmistaa ja turvata kestävää tulevaisuutta ja yhteiskuntaa. Odotan, että Aikuiskasvatuksen tutkimuspäivillä avautuu uusia ja toivottavasti yllättäviäkin näkökulmia tieteenaloja ja tutkijasukupolvia ylittävässä keskustelussa.

SP: Sivistys on monitulkintainen ja usein retorisesti käytetty käsite. Sivistyksen tärkeys korostuu, kun se nähdään vastavoimana liialliselle tai utopistiselle edistysuskolle ja välttämättömälle muutokselle, jonka perässä juoksemme ilman, että oikein tiedämme, mihin edes olemme kiirehtimässä. Vanhassa sivistys- ja kansanvalistusihanteessa korostuivat yhteisöjen ja näkökulmien omaehtoinen kehittäminen ja ruohojuuritason toiminta, esimerkiksi nuorisoseuroissa, työväenyhdistyksissä tai maamiessseuroissa.

Sivistyksen voi ymmärtää koskevan kaikkia, jotka yrittävät hahmottaa ja tulkita kriittisesti oman aikansa keskeisiä ongelmia ja lähtevät hakemaan niihin ratkaisuja omista lähtökohdistaan käsin ja yhdessä muiden kanssa. Tähän tapaan sivistystä on tulkinut esimerkiksi sivistyksen asemaa kilpailuyhteiskunnassa tutkinut Reijo Miettinen.

LV: Omaehtoista kehittämistä korostava sivistyskäsitys on erittäin ajankohtainen nykytyöelämässä, jossa työntekijöiltä vaaditaan jatkuvaa tietojen ja taitojen päivittämistä ja oman työnsä kehittämistä. Tällaisen oppimisen voi nähdä välineellisenä osaamisen kartuttamisena, mutta myös itseisarvoisena oman itsensä ja yhteisönsä kehittämisenä.

Aikuiskasvatuksen tutkimuspäivillä Helsingin yliopistolla 7.–9. helmikuuta pureudutaan monitieteisesti sivistyksen ja aikuiskasvatuksen kriittisiin kysymyksiin. Konferenssin teema on ”kestävä kehitys ja jatkuva oppiminen muuttuvassa maailmassa”. Konferenssin pääpuhujat ovat erikoistutkija Heikki Kinnari

Turun yliopistosta ja professori Eeva Luhtakallio Helsingin yliopistosta.

Seuraa tapahtumaa somessa tunnisteella #Aitu2024.

Lisätiedot: <https://tinyurl.com/Aitu2024>

LÄHTEET.....

Edwards, A. (2010). *Being an Expert Professional Practitioner: The Relational Turn in Expertise*. Dordrecht: Springer.

Engeström, Y. (2018). *Expertise in Transition: Expansive Learning in Medical Work*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frey, C. B. (2019). *The Technology Trap: Capital, Labor, and Power in the Age of Automation*. Princeton: Princeton University Press.

Hildebrand, D. (2023) *Autonomy and Ethics in an Age of Algorithmic A. I.* Esitelmä Suomen Filosofisessa Yhdistyksessä (SFY), Helsinki, 19.9.2023. <https://www.filosofinenyhdistys.fi/toiminta/mediakirjasto/>

Miettinen, R. (2016). Sivistys kilpailuyhteiskunnassa: Mitä annettavaa Hegelillä on tänään? *Kasvatus & Aika*, 10(3), 57–75.